

NEF'Î BİYOGRAFİSİNE EK

Araş. Gör. Özer ŞENÖDEYİCİ*

ÖZ: Kendi dehasına hayranlığı ve orijinal üslubu ile XVII. yüzyılın dikkat çeken şairleri arasında yer alan Nef'î, hayatı hakkında oldukça az bilgiye sahip olduğumuz şairlerimizdendir. Bu yazıda, onun hakkında kaynaklarda bulunan bazı bilgiler, divanının son baskısında başlıksız olarak verilen bir şiirden hareketle yeniden gözden geçirilecektir. Bu esnada, onun hakkında söylenenler ve şiirdeki veriler kıyaslanacak; şiirin Nef'î'ye ait olup olmadığı konusunda bir üslup sınaması yapılacaktır. Bu yolla Nef'î'nin hayatı hakkında bazı bilgiler, sorular ve sorunlar, onun biyografisine eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nef'î, Klasik Türk Edebiyatı, İbrahim Paşa, Kaside, Mısır

An Addition to Nefi's Biography

ABSTRACT: Although Nef'i is one of striking poets of 17th century with his genuine style, he is among those poets that we lack sufficient information. In this article, the data found in various sources about him will be shared by examining the poetry which was given with no title in the last edition of Nef'i's Divan. At the same time, previous knowledge about him and data in the poetry will be compared. In this way, some knowledge, questions and problems will be added to his biography.

Key Words: Nef'î, Classical Turkish Literature, İbrahim Pasha, Kaside, Egypt

Nef'î, Klâsik Türk Edebiyatı'nın zirve isimlerindedir. O da birçok büyük şair gibi, geleneğin çerçevesinde kendine has bir üslup yaratabilmiştir. Ancak onun, pek çok değerli sanatkarla paylaştığı bir diğer nokta da, hayat hikâyesi üzerindeki yoğun belirsizliktir.

Büyük şairlerin şöhretleri, hayatları son bulduktan sonra eserleri aracılığı ile nesilden nesile aktarılırken, hayatları hakkında bilinenler buna ters orantılı olarak kayba uğrar. Nef'î'nin şiirlerini neşreden isim-

* Ahi Evran Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl., ozersen@gazi.edu.tr

lerden EbuZZiya Tefvik, bu konudaki teessürünü dile getirirken, zamanına ulaşmayan bilgilerden ötürü maziye teessüf eder; gelecek kuşakların da kendi nesli hakkında aynı ithamda bulunabileceğini hatırlatır ve şöyle der (1311: 11-12):

“Fikr-i âcizânemce Nef’î gibi bin yılda bir gelen ve mensûb olduğu millete medâr-ı mübâhât olan bir sâhib-kırân-ı ‘irfânın, ‘azamet-i şâ’iriyetini idrâke âsârı kifâyet etmekle berâber, hayfâ ki evâ’il-i ahvâli ‘ummân-ı mechûliyât içinde gâib olup gitmiştir ki, bu da eslâfin kadir-şinâslıktaki mübâlâtsizliğini bizlere vesîle-i tasdîk olduğu gibi, bizden sonra gelenlere de bizler için aynıyla bu fikri ilkâ edeceğine iştibâh edilmemelidir.”

Sanatçıların hayat öyküleri, onların eserlerini anlamak için başvuru bir kaynak olmak zorundadır. Çünkü sanatçı, yaşayan; yaşadıkça gelişen, yeni yeni tecrübelerle olgunlaşan, fikir değiştiren, kimi zaman eski savunduklarının tam aksini savunan bir varlıktır. Böyle bir varlığın, tek yönde ve tek bir fikir ya da duyuş etrafında değerlendirilmesi, konu hakkında hüküm verenleri yalnızca sürükleyebilir. Klâsik şairlerimiz söz konusu olduğunda, durum daha da müşkül bir hâl almaktadır. Çünkü tezkirelerin yüzü suyu hürmetine, haklarında birkaç satır bilgi bulunan şairlerimizin, hayatları hakkındaki bilgilerin tespiti için eserlerine başvurmak gerekmektedir. Bu anlamda edebî eser, sanatçının bireysel tarihi için yegâne kaynak olarak daha da önem kazanmaktadır. Biz de bu bakış açısıyla çalışmamızda, Nef’î Divanı’nın son baskısında yer alan bir kasideindeki bazı verilerden hareketle, şairin biyografisi ile kaynaklarda “evâ’il-i hâli” hakkında söylenenleri karşılaştıracğıız. Bu esnada, divan baskısında kendisine yer bulan bu şiirin Nef’î’ye aidiyetini, şairin üslup özelliklerinden yola çıkarak sorgulayacağız.

1. Nef’î’nin Doğum Tarihi Hakkında Söylenenler

Nef’î’nin birçok kaynaktan geçen doğum tarihi, doğrudan doğruya bu bilgiyi veren bir vesikaya dayanmaz. Elde edilen tarih, konu hakkında emek sarf eden ve çeşitli kaynaklardaki malûmatı değerlendiren araştırmacıların elde ettiği bir bulgudur. Abdülkadir Karahan yaptığı çalışmalarla ve çeşitli kaynaklardan elde ettiği bilgilerle, Nef’î’nin doğum tarihini “1572 yılı etrafı” (1967: 4-5) olarak gösterir. Başka bir çalışmada da aynı delillerle, tarih aralığını “1570 yılı etrafı”na çeker (1986: 6). (MEB) İslâm Ansiklopedisi’nde yazdığı “Nef’î” maddesinde ise bu tarih, 1572’dir (1997: 176)¹.

¹ “Karahan bu bilgileri, 1954 yılında, fakat bu yılın Ocak ayında, ‘Türk Klâsikleri Serisi’nden ‘Nef’î’ adlı kitabı yayımlandıktan sonra, içinde Ömer Nef’î’nin babası ve dedesinin isimleri de geçen Gelibolulu Âli’nin ‘Mecmâ’ül-bahreyn’ adlı yazma eserinden elde etmiştir (Aydın, 1989: 165).” Karahan, Âli’nin söz konusu eserindeki bilgileri elde etmeden önce de 1572 tarihini savunmuştur. 1954 yılındaki basılan kitabın

Daha sonra Nefî ile ilgili olarak yazılan biyografilerin, aynı delillere dayanarak verdiği tarih genellikle 1572'dir. Bu tarihe ulaşılrken bazı veriler, mantıksal bir kronoloji çizilerek ortaya konmuştur. Buna göre Nefî, Divan'ında Hafız Ahmed Paşa için yazdığı bir kasidesinde otuz yıldır şiirle uğraştığını bildirmektedir (Karahan, 1967: 4):

Bahā tahmîn eder bir kimse yok erbâb-ı ma' nâda
Otuz yıldır felek 'ıkd-ı dūr-i nazmım mezâd üzre

Hafız Ahmed Paşa'nın vezir-i azamlığa getirilişi 1626 tarihine tekabül eder. Şairin, bu tarihlerde otuz yıldır şiirle uğraştığını söylemesi, dikkatlerin otuz yıl öncesine yoğunlaşmasını gerektirmiştir. Bu tarihin otuz yıl öncesi 1596 tarihidir. Gelibolulu Âli'nin 1591 tarihinde tamamladığı *Mecma'u'l-Bahreyn* adlı eserinde, Nefî'den genç ve zeki bir şair olarak bahsedilmektedir². Buradaki "genç" tabiri, "yirmili yaşlar" olarak yorumlanmış ve 1591 yılından 15-20 yıl öncesine gidilerek "1572 sınırı"na varılmıştır (Karahan, 1967: 4-5).

Hesaplama, Hafız Ahmed Paşa'ya yazılan kasideden hareketle otuz yıl öncesine gidildiğinde varılan tarihle (1596), *Mecma'u'l-Bahreyn*'in yazılış tarihi arasındaki (1591) beş (5) senelik fark, hemen dikkati çekmektedir. Ayrıca, "genç" sözcüğünün, doğrudan yirmi yaş çağrıştırması ve 1591 yılı taban alınarak tam olarak yirmi yıl öncesine gidilmeye çalışılması da bazı şüpheler doğurmaktadır. Burada delil olarak gösterilen "Otuz yıldır felek 'ıkd-ı dūr-i nazmım mezâd üzre" beytinin, 1572 tarihinin elde edilmesinde herhangi bir şekilde hesaba katılmadığı da görülmektedir. Beyitteki "otuz yıl" ibaresinin kesin tarih belirtmekten uzak, yuvarlama söyleyiş olduğu, hesaplama yapanlarca da kabul edilmiş olsa gerektir.

Nefî'nin doğum tarihi hakkında verilen tarihlerden bir diğeri Ziyaeddin Fahri'ye aittir. Onun verdiği H. 990 (M. 1581) tarihini Cemil Çiftçi gerçekçi bulmaz³. Yukarıda bahsedilen karineyle çağdaş kaynaklar

ikinci baskısı Varlık Yayınları'ndan 1967 yılında çıkmıştır. İkinci baskıda, daha önceki görüşlerinin Âli tarafından desteklendiğini de kitaba eklemiştir (s.4): "Hülâsa sebepler bize Nefî'nin doğumunu 980/1572 sınırlarına almakta haklı olduğumuz gösterecek kuvvettir."

² Ocak, 1991: 1) ibarenin manası şudur: "Bizim öğrencilerimizden cevher gibi değerli, zekâ mahsulü gazeller söyleyen, akıllı Nefî Ömer Bey..."

³ "Kaynaklarda, Nefî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir ifade kullanılmazken Ziyaeddin Fahri, şairin h. 990 yılında doğduğunu belirtmektedir. Hangi kaynağa istinaden böyle kesin bir tarih verdiğini bilmiyoruz. Kanaatimiz odur ki Nefî, bu tarihten en az on beş yıl önce doğmuştur (Çiftçi, 1993: 355).

söz birliği ile 1572 tarihini kabul etmiş görünmektedir⁴. Yalnız Namık Açıkgoz, -o da büyük bir ihtimalle aynı karinelerle- 1575 yılını muhtemel doğum tarihi olarak verir (1999: 13).

2. İbrahim Paşa Övgüsü ve Kasidenin Nef'î'ye aidiyeti

Nef'î Divanı'nın 1993 yılında Metin Akkuş tarafından hazırlanan neşrinde mevcut bir kaside, Nef'î'nin doğum tarihi ve gençlik dönemi (evâ'il-i hâli) hakkında bazı soruları ve sorunları akla getirmektedir. Divanda başlıksız olarak verilen bu manzumenin Nef'î'ye aidiyeti durumunda, onun hakkında söylenenlere biraz malûmat ve birkaç soru cümlesi eklemek gerekecektir. Şiirdeki verilerden hareketle, Nef'î'nin biyografisine dair bir şeyler söyleyebilmek için, evvela şiirin Nef'î'ye ait olup olmadığının kesin bir biçimde ortaya konması gerekmektedir.

Metin Akkuş'un doktora tezinde yer alan 42 beyitlik bu şiir, Naimüddin Seyyid'in "Nef'î'nin Bilinmeyen Kasideleriyle Diğer Manzumeleri (1953: 125-147)"⁵ adlı makalesinde de bulunmaktadır. Seyyid Naimüddin, şiiri, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü 2701 numarada kayıtlı nüshadan aldığını söylemiştir (1953: 132). Aynı nüsha, Metin Akkuş'un tezinde nüsha grupları içinde, VI. grupta gösterilmiştir (1993: 79). Akkuş ise, hazırladığı divan metnine söz konusu şiiri -II. grubun temsilcisi olan- Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Hazine 960 numaralı nüshadan hareketle eklemiştir (1993: 50). Yani şiir, hazırlanan şecerede gösterilen IV. grup dışındaki nüshalardan en az birinde daha mevcuttur. Kaside şudur⁶:

Merhabâ ey şafder-i kâmil vezîr-i kâm-yâb
Şâhib-i sultân-ı 'âlem dâver-i 'âli-cenâb

Merhabâ ey mesned-ârây-ı serîr-i 'adl ü dâd
Âşaf-ı Cem-pâye paşa-yı 'adâlet-iktisâb

⁴ Nef'î'nin doğum tarihini 1572 olarak veren araştırmalardan bazıları: Fatma Tulga Ocak, *Nef'î ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri*, Ankara 1991, s. 1-2; Cemil Çiftçi, *Maktul Şairler*, İstanbul, 1997, s. 354; Metin Akkuş, *Nef'î Divanı*, Ankara, 1993, s. 13, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. V, İstanbul, 1978, s. 105. Halûk İpekten, *Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri* (1996) adlı eserinde Nef'î'nin doğum tarihine herhangi bir şekilde değinmez. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (Necatigil, 1975: 203), *Sihâm-ı Kazâ* (Akkuş, 1998:96) ve "*Bir Kaside İki Şair: Nef'î-Cevri*" (Köksal, 2005: 69) adlı çalışmalarda, 1572 tarihinin kesinlik ifade etmediği soru işareti ile belirtilmiştir.

⁵ Ayrıca bkz. Metin Akkuş, *Nef'î Divanı'nda Metin Tenkiti Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine*, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.1, s. 63-89.

⁶ Transkripsiyonlu olması nedeniyle popüler neşirdeki değil, tezdeki metin tercih edilmiştir (Akkuş, 1991: 416-419). Seyyid Naimüddin (1953: 125-147)'in makalesindeki farklı okumalar aparatta gösterilmiştir. Transkripsiyon tercihlerindeki farklılıklar gösterilmemiştir (rebâb>rübâb gibi).

Merhabâ ey meclis-efrûz-ı harîm-i luţf u cûd
Revnaķ-efzâ-yı bisât-ı hayr u ihsân u şevâb

Sen şafâ geldüñ kudûmuñdan şafâ kesb etdi halk
Oldılar Mısr ehli yümn-i maķdemüñle behre-yâb

Nâmuñ İbrâhim Paşa olduğı için* ğâlibâ
Verdi taht-ı Yûsufa zâtuñla* Mevlâ ferr ü tâb

Saña teslîm eyledi gerden-keşân-ı Mısrı çün
Kıldı emrinde işâbet Husrev-i mâlik-riķâb

Haķ budur kim saña iķbâl eyleyelden oldı hep
Vaz'-ı devrân-ı felek maķbûl-ı tab'-ı şeyh ü şâb

Düşdi hâk-i Mısr u âb-ı Nîle zıll-ı ref' etüñ*
Âb-ı Kevşer oldı anuñ hâki güyâ müşk-i nâb

Lâyık-ı şadr-ı vezâret olduđuñ ' âlem bilür*
Çarh eder ol luţfi bir gün ' âleme bî-irtiyâb

Ğayrılar tutmaz yerüñ dîvân-ı şâhîde senüñ
Hiç olur mı gökde hurşîde kamer nâ'ib-menâb

Sen o mihr-i âsmân-ı baht u devletsin bu gün
Zâhir eyler perteviñ her zerreden bir âftâb

Baht-ı bidâruñ ne mümkindür ki meyl-i h'âb ede
Gerçi her şeb çarh eder hâzır mûnaķķaş câme-h'âb

Etse deryâlar n'ola keff-i yemînüñden su 'âl
Sen tûrurken cûd u ihsâna yemîn etmiş şehâb

Âb-ı luţf u âteş-i ķahruñ kifâyet etmese
Devlet-i ' Oşmâniyân bulmazdı böyle âb u tâb

* olduğı için : olduğıçün

* zâtuñla : râyuñla

* ref' etüñ : râķıbuñ

* vezâret olduđuñ ' âlem bilür : vezâretsin bilür ' âlem tamâm

Luţf u ahruñ birbirin müstelzim olursa* n'ola
Eksük olursa ger biri ara ererdi inıláb

ıřmuñ ol āyetdedür kim āb-ı luţfuñ ermese
Ateř-i ahruñ ederdi şevr-i gerdüni kebāb*

Luţfuñ ol āyetdedür kim nār-ı ahruñ olmasa
Cüy-ı elţāfuñ ederdi delv ü hütı ar-ı āb

Lāzım olduca eger sen bir tedārük ılmasañ
Bugün* olurdu mu'atal kārghāh-ı nüħ-ıbāb

Tahtını berbād eder miydi Süleymānuñ felek
Olsa ger Āřafda böyle re'y ü tedbır-i řavāb

Feyz-i iħsān-ı kefüñ eyler kifāyet 'āleme
Akmasa ger eřme-i mihr olsa deryālar serāb

ar ederdi cüy-bār-ı tiġuñ* üstinde arār
Ber-arār olsa eger āb-ı revān üzre ħabāb

'Ālemi āvāze-i 'adlūñ tūtaldan ħavf edüp
Perdeden ımaz 'arūs-ı naġme-i eng ü rebāb

Her açan olsa ġulām-ı kevkeb-i bahtuñ süvār
Birbirinden evvel iħzār etmege eyler řıtāb

Hāle bir tav-ı murařsa' kehkeřān bir řim-raqt
ar bir dikme abālı* māh-ı nev zerrin-riāb

Bir ařideyle* anā'at etmedi medħūñde dil
řafa-i ħātırđan etdim bir ġazel de intiħāb

* olursa : olmazsa

* Bu beyit Naimüddin'in neřinde yok.

* bugün : bir ġün

* tiġuñ : tiġin

* abālı : abāyı

* ařideyle : ařide ile

Dürr-i mengüşuñla rüyuñ deñlü bulmaz nür* u tab
Zühre ger olsa felekde güşvâr-ı âftâb

Devr ederler bî-çarâr olup cihâni rûz u şeb
Hep esîr-i tâb-ı rüyuñ âftâb u mâhtâb

Dil nice nerm olmasun girdükçe bezm-i hüsnuñe
Gerdenüñ sîmîn sürâhî leblerüñ la' lîn-şarâb

Hâleler* zîbâ yaraşmış lebleründe câbecâ
Hağ bu kim hûb imtizâc etmiş şarâb u habb-i nâb

Derlese rüyuñ hağ-ı müşğîñ anı hoş-büy eder
Hûb olur ger perveriş bulsa benefşeyle* gülâb

İhtiyâr etsün saña kul olmağı Nef'î gibi
Her kim isterse naşîb-i kâmrânîden nişâb

Serverâ hağkâ ki luţfuñ eyledi ihyâ beni
İltifâtuñla henüz oldum felekde behre-yâb

Hayme-i âmâli kurdurmazdı baña rûzgâr
Rişte-i luţfuñdan olmasa aña* muhkem tınâb

Kevkebüm menhûs u bahtum şûm idi bu âna dek
Hayra taḥvîl etdi luţfuñ çekmez oldum ıztırâb

Tâli'ümle her zamân bir cins idi bâzârımız
Ben maḥabbet 'arz ederdüm ol baña zecr ü 'itâb

Çarḥ bir âh eylesem biñ cevri ederdü cânuma
Biñ su'âl etsem nücûma biri vermezdi cevâb*

* nür-ı : ferr-i

* hâleler : hâller

* benefşeyle : benefşe ile

* aña : eger

* Bu beyitten sonra Naimüddin neşrinde şu beyit vardır:

Seyrümüz çıkmağa az kalmışdı çarḥ-ı dūn ile

Dūd-ı âh idi hemân mâbeynümüzde bir hicâb

Hağğa yüz minnet ki oldum ol felâketden halâş
Eyledüm sulţānuma ihlâş ile çün intişâb

Çehre-i iqbâl ü bahtum oldu tâbān gün gibi
Rām olup açsa n'ola dūşize-i devrān* niķāb

Cān u dilden baña vācibdür du' āñ etmek senūñ*
Hağdan ümīdüm budur ede du' āmı* müstecāb
Günbegün olsun teraķķide celāl ü şevketūñ
Eylesün maķşūdını herkes tapuñdan iktisāb

Sen civān-baht ol felek pīr olduğınca dembedem
Bahtuña olsun müyesser revnaķ-ı ' ahd-i şebāb

Haşmınuñ Hağ hāne-i cismini vīrān eylesün*
Eylesün ma' mūre-i ķalbin ħarāb-ender-ħarāb

Başlıktan yoksun bu kaside, gerçekten Nef'î'ye mi aittir?

Bu soruya cevap aranırken, Sayın Doç. Dr. M. Fatih Köksal'ın “Bir Kaside İki Şair: Nef'î-Cevrî”⁷ adlı makalesinde denemiş olduğu bazı yöntemler esas alınmak ve ilgili şiirdeki hususlara göre bazı ilaveler yapılmak suretiyle bir üslup sınaması denenmiştir. Söz konusu makalede, eldeki metne “maddî deliller” ve “dil, üslup ve çeşitli tercihlerin ortaya koyduğu deliller” şeklinde iki yaklaşım uygulanmıştır. İbrahim Paşa övgüsünün Nef'î'ye aidiyeti hususundaki maddi delil, yapılan doktora tezinde ve ilgili makalede, bu şiirin divan nüshalarında yer alması olarak sunulabilir⁸. Nef'î'ye izafe olunan İbrahim Paşa övgüsünde, “Nef'î” mahlası geçmektedir. Kaynaklarda “Nef'î” mahlası ile şiir yazan ikinci bir şair bulunmaması da, eldeki şiirin Nef'î'ye ait olabileceğine delalet edebilecek bir durumdur.

* devrān : devlet

* du' āñ etmek senūñ : du' ā-ı devletūñ

* du' āmı : du' āyı

* eylesün : eyleyüb

⁷ M. Fatih Köksal, *Türklük Bilim Araştırmaları*, S. 4 (1997), s. 191-202 ve *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara, 2005, s.68-80.

⁸ Metin Akkuş'un tezinde, ilgili nüshanın tavsifi s. 69-70'te verilmiştir. Ayrıca, İbrahim Paşa övgüsünün alındığı nüsha temsilcisi olarak verilen Topkapı 960 yazması ile ilgili şu ibare bulunmaktadır (s. 83): “İkinci grup temsilcisi, istinsah tarihi olmamakla birlikte 1041 tarihli bir temellük mülküne sahiptir. Temsilciliğini yaptığı diğer nüshalar arasında en eski ve tama yakın bir nüshadır. Eserin sayfa kenarındaki kayıtlardan mu-kabele edildiği anlaşılmaktadır.”

Mevcut metne, üslup ve dil özellikleri açısından yaklaşıldığında şu sonuçlara ulaşılabilir:

a. Nefî'nin kasideciliğinin önemli özelliklerinden birisi, bölümlerden oluşan ve belli bir kompozisyon dahilinde yazılan kaside nazım biçiminde, anlatmak istediğine uygun bazı tasarruflarda bulunmasıdır. Sözelimi, “Nefî'nin kaside başında bir nesib veya teşbib bulunması gerektiği hususundaki klâsik görüşe de aldırmadığı zamanlar çokçadır. Bazı kasidelerinde doğrudan doğruya mevzua girmektedir. Girizgâhsız söze başladığı olur (Karahana, 1967: 30).” Nefî, kaside nazım biçiminin kimi kompozisyon özelliklerini kendi meşrebine uygun olarak değişikliğe uğratar. İbrahim Paşa için yazılan kasidenin de doğrudan övgü ile başladığı görülmektedir.

Nefî, doğrudan konuya girdiği kasidelerinde belirli söz kalıplarından istifade eder. Böyle başlayan kasidelerinde, kasidenin yazılmasına neden olan durum doğrudan söylenir. Bir iddia, bir mübalağalı başlangıçtan sonra; bu iddiayı destekleyen durum ve olaylar açıklanır. Kasidelerinin başında bulunan şu formeller, başlangıcın ne şekilde yapıldığını da ortaya koyar mahiyettedir: merhabâ (3), bârekallâh (4), teâlallâh (3), âferîn (2), şükr kim (2), zihî (6), hamdülillâh (3).

Nefî, İbrahim Paşa övgüsüne “merhabâ” sözcüğü ile başlamıştır. Divan'da aynı ibare ile başlayan iki kasideden biri Mevlâna övgüsüne için, diğeri ise Sultan IV. Murad'ın Edirne'ye gelişi üzerine yazılmıştır. Bir devlet büyüğünü karşılamak için yazılan iki kaside olarak karşımıza çıkan Sultan Murad ve İbrahim Paşa övgülerinin başlangıcındaki benzerlik dikkate değerdir:

İbrahim Paşa için:

Merhabâ ey şafder- kâmil vezir-i kâm-yâb
Şâhib-i sultân-ı 'âlem dâver-i 'âli-cenâb

Sultan Murad için:

Merhabâ ey pâdişâh-ı 'âdil-i 'âli-nijâd
Oldı teşriîfîle şehri Edrine reşk-i bilâd

b. “Nefî'de şiirlerin beyit sayısı ile ilgili olarak da tercihler yakalamak mümkündür (Köksal, 2005: 76).” Kasidelerindeki ortalama beyit sayısı 54 olan Nefî'nin, İbrahim Paşa övgüsü 42 beyittir. Kasidelerinde sözü, bir şekilde kendisine mutlaka getiren Nefî, rakiplerine duyduğu kini ve onlardan üstün olduğu iddiasını neredeyse her kasidesinde ifade ederken; incelemeye alınan şiirde bu husus göze çarpmamaktadır. Bu durumu, metnin bir “erken dönem Nefî şiiri” olmasına bağlayabiliriz. Kendisine intisap edip de “senâ-hân”ı olabileceği

bir hâmi arayışında olan genç şairin; henüz rakipleri peyda olmamıştır. Onun henüz, şiir konusunda büyük iddialar güdecek, büyük bahislere girişecek bir şöhreti yoktur. Bu nedenle İbrahim Paşa'ya yazdığı kasidede, İlyas Paşa övgüsündeki gibi Mantıkî'yi kötileyen beyitler⁹ ya da Husrev Paşa övgüsündeki gibi kendini göğe çıkaran övünmelerden¹⁰ eser yoktur. Bu gibi kısımlar, yekûndan düşüldüğünde, 42 beyitlik manzumenin de, Nefî'nin beyit seçimi konusundaki tercihini yansıtacak bir metin olduğu yargısına varılabilir.

c. “Nefî üslubunun çok önemli bir tarafı da mübalağada ‘iğrak’, hatta ‘gulûv’ ölçüsünde ileri gitmesidir (Köksal, 2005: 77).” Şairin bu özelliğini, İbrahim Paşa övgüsünde gayet net bir şekilde görebilmekteyiz. Nefî, hayal gücünün kendisine bahşettiği sınır tanımaz mübalağayı, mevcut şiirde de kullanmaktadır. İbrahim Paşa övgüsünün, erken dönem Nefî şiiri olduğuna işaret eden mübalağa ile ilgili bir nokta şudur ki, eldeki metinde mübalağalar hep memduh üzerine kurulmuştur. Şairin, manzumeyi yazdığı dönemde, “da’vâ-yı şi’r” gütmeyeceği ve şairlik iddiasında büyük bahislere girişmediği görülmektedir. Halbuki Nefî'nin, şeyhülislâmlar dışındaki devlet adamlarına yazdığı bütün kasidelerinde bu türden iddialar bulunmaktadır. Büyük şairin, adı ile özdeşleşen mübalağalı ifadelerin prototipi, eldeki metinde mevcuttur. Nefî, kasidesinin sekizinci beytinde, memduhun Mısır toprağına ve Nil Nehri'ne düşen merhamet gölgesinin; toprağı miske, Nil'in suyunu da ölümsüzlük suyuna çevirdiğini söyleyerek, mübalağalar zincirinin ilk halkasını oluşturmuştur:

Düşdi hâk-i Mısr u âb-ı Nîle zıll-ı ref’etüñ
Âb-ı Kevşer oldı anuñ hâki güyâ müşk-i nâb

İlerleyen beyitlerde, Paşa'nın cömertliğini bulutlarla kıyaslayan Nefî, mübalağanın “gulûv” rütbesini memduhun lutfu ve kahrından bahseden beyitlerde ortaya koyar. Ona göre, Paşa'nın kahrı ve lutfu birbirinin tesirini teskin eden iki unsurdur. Öyle ki lutfunun suyu erimese, Paşa'nın kahr ateşinden felekteki boğa burcunun boğası kebab haline gelir; öyle ki kahrının ateşi olmasa, memduhun lutfunun feyzi kova ve balık burçlarınısı suya boğar:

Hışmıñ ol gâyetdedir kim âb-ı lutfuñ ermese

⁹ Baña ‘âmi diyen bâtlı ne herze yer köpek câhil
Edebe ol dağı zu‘munca şâhib-ıtab‘ u mollâdır (Toplam 5 Beyit)

¹⁰ Benim ol şâ‘ir-i sihr-âver-i mu‘ciz-dem kim
Reşk ederler sözüme nâdire-sencân-ı hikem (Toplam 6 beyit)

Âteş-i qahrîñ ederdî şevr-i gerdûnı kebâb

Luţfun ol ğayetdedir kim nâr-ı qahrîñ olmasa
Cûy-ı elţafın ederdî delv ü hûtı ğarq-ı âb

Memduhun elinin bereketi, sevgi çeşmesi akmayıp denizler kurusa da; bütün âlemin su ihtiyacını karşılayacak kadardır:

Feyz-i ihsân-ı kefiñ eyler kifâyet ‘ âleme
Akmasa ger çeşme-i mihr olsa deryâlar serâb

Paşa'nın adaletinin sesi bütün dünyayı kaplamıştır. Öyle ki korkudan çeng ve rebabın nağmesinin gelini, örtü (=perde)sinden çıkmamaktadır:

‘ Âlemi âvâze-i ‘ adlûñ tıtalıdan ğavf edüp
Perdeden çıkmaz ‘ arûs-ı nağme-i çeng ü rebâb

Güneş ve ay, memduhun yüzünün ışığına köle oldukları için, sebat edemeyip gece gündüz dünyayı devretmektedirler:

Devr ederler bî-ğarâr olup cihânı rûz u şeb
Hep esîr-i tâb-ı rûyuñ âftâb u mâhtâb

ç. “Nefî”nin kasidelerinin en mühim üslup özelliklerinden biri de “ben-merkezli” bakış açısıdır. Bu da hâliyle dile yansımakta ve “ben” kelimesinin lafzen de sayısını artırmaktadır (Köksal, 2005: 78).” İncelemeye tutulan kasidede “ben” zamiri ve bu zamiri ifade eden iyelik ve şahıs eklerinin toplamı, 22 sayısını vermektedir. Nefî Divanı’nda her kaside için aynı oran: 23,5 olarak tespit edilmiştir (Köksal, 2005: 78). Sayıların birbirine yakınlığı dikkat çekicidir. Nefî, hâlini memduha sunmak ve sözü kendisine getirmek için özel bir çaba sarf eder. Peygamber övgüsünde dahi, “sözüm” gibi bir redif seçen ve bu redifin imkânları ile her beyitte sözü kendisine getirmeyi amaçlayan Nefî’nin, kasidelerini bir devlet adamını değil, kendisini övmek amacıyla yazdığı dahi söylenir¹¹.

İbrahim Paşa övgüsünde Nefî’nin kendisinden bahsetme nedeni, övünmek değil; içinde bulunduğu güç durumu beyan etmektir. Talihten bir türlü umduğunu bulamayan “genç” şair, kendisini gözetecek bir hâmî bulduğuna inanmaktadır. Söyledikleri, daha önce bir devlet büyüğünden yardım görmediğini düşündürmektedir:

¹¹ “... Nefî padişahı, vezîri, müftiyi vb. değil kendisini medh etmekte, onlardan değil kendisinden bahsetmektedir (Çavuşoğlu, 1991: 84).”

Serverā ḥaḳḳā ki luṭfuñ eyledi iḥyā beni
İtiḫātuñla henüz oldum felekde behre-yāb

Aşağıdaki beyit de, taleplerinin daha önce karşılıksız kaldığını göstermektedir:

Çarḫ bir āh eylesem biñ cevı ederdı cānuma
Biñ su’āl etsem nücūma biri vermezdi cevāb

Hâsılı Nef’î, bu kasidesinde de sözü bir şekilde kendisine getirmiştir. Şiirde sözü kendisine getirme ve övünme alışkanlığının ilk numuneleri, bu şiirde mevcuttur.

d. “Kasidelerinde dua bölümüne geçilirken Nef’î’nin mutlaka, “başla duâya”, “söz tamâm oldu duâ etsem n’ola”, “hatm eyle duâ ile” vs. gibi kalıplaşmış diyebileceğimiz ibareleri tercih ettiği ve istisnasız bütün kasidelerinde “duâ” kelimesini lafzen kullandığı görülmektedir (Köksal, 2005: 75).” Söz konusu şiirde de bu yargıya istisna oluşturacak herhangi bir durum söz konusu değildir. Dua bölümüne geçişte Nef’î, aşağıdaki girizgâhı kullanmıştır:

Cān u dilden baña vācibdür du’āñ etmek senüñ
Ḥaḳdan ümmidüm budur ede du’āmı müstecāb

Yukarıda değinilen hususlar, şiirin Nef’î’ye ait olduğunda herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Gerek diğer kasidelerinde görülen mübalağalar ile eldeki şiirde görülen mübalağalar arasındaki nitelik farkı, gerekse “ben”in övünme değil de şikâyet amaçlı ön plâna çıkarılması gibi özellikler de; şiirin, Nef’î kasideleri kronolojisinde, onun erken dönem şiirleri arasında değerlendirilebileceğini haber vermektedir.

3. Kasidede Övülen İbrahim Paşa’nın Kimliği

Kaside, nazımda övülen kimseye hitap mahiyetindeki “merhabâ” sözcüğü ile başlamaktadır. Kasidenin devam eden beyitlerinde görüleceği üzere bu hitap, “hoş geldin” anlamına gelecek biçimde de kullanılmıştır¹². Dördüncü beyitteki “safâ geldin” sözü ile bu durum, katıyet kazanmaktadır. Aynı beyitte, karşılamanın ve hitabın, bir zatın Mısır’a teşrihi nede-niyle gerçekleştiği söylenmektedir:

¹² merhabâ: ... 3. nazımda övülen kimseye hitap olarak kullanılır. (Devellioğlu, 1999: 620) Şiirin bir karşılama vesilesiyle yazıldığı göz önünde bulundurulursa, “merhabâ” sözcüğünün, şuurlu bir şekilde seçildiği anlaşılabilir.

Sen şafâ geldüñ kudümuñdan şafâ kesb etdi halk
Oldılar Mısr ehli yümn-i maqdemüñle behre-yâb

Bazı beyitlerdeki diğer ifadelerden de şiirin, Mısır'a gelen birisine hitaben yazıldığı anlaşılmaktadır. Beşinci beyitteki *taht-ı Yûsuf* lafzı, altıncı beyitteki *Saîna teslim eyledi gerden-keşân-ı Mısrı çün mısraı*, sekizinci beyitte geçen *Düşdi hâk-i Mısr u âb-ı Nile zıll-ı ref'etüñ* cümlesi; şiirde, memduhun Mısır'a gelişini haber veren diğer ibarelerdir. Bu bilgiler, Nefî'nin, Mısır'da bulunduğunu ve Paşa'nın teşrifine bir kudümiye sunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nefî'nin Mısır macerası, herhangi bir kaynakta yer almamaktadır.

Şiir, başlıksız olmasına rağmen, sunulduğu kişinin adını vermektedir. Beşinci beyitte Mısır'a teşrif eden zatın, İbrahim Paşa olduğunu öğreniyoruz:

Nâmuñ İbrâhim Paşa olduğı için gâlibâ
Verdi taht-ı Yûsufa zâtuñla Mevlâ ferr ü tâb

Bu iki delil ile kasidenin, İbrahim Paşa'nın Mısır'a teşrifi nedeniyle yazıldığını söyleyebiliriz. Kasideye yer veren kaynaklarda, konu ile ilgili herhangi bir ayrıntıya tesadüf edemedik. Akkuş'un tezinde, yukarıda "İbrahim Paşa" adının verildiği beyit alıntılanarak, bu beytin ifade ettiği üzere, şiirin İbrahim Paşa vâsfinda yazıldığı belirtilmiştir (1991: 50-51). Nefî'nin, kasidelerinde yer bulan tarihsel hadiselerin tespiti üzerine yapılan bir yüksek lisans tezinde ise, İbrahim Paşa hakkında yazılan söz konusu kasideden dolayı bir başlık açılmış, ancak bu zat hakkında bir bilgi edinilemediği dile getirilmiştir. Yalnız, İbrahim Paşa'nın Mısır Valiliği yapmış III. vezirlerden olduğu eklenmiştir (Gündüz, 1998: 90)¹³. Naimüddin Seyyid, kasidedeki İbrahim Paşa'nın 1031'den 1032'ye kadar, Sultan Mustafa devrinde Mısır Valisi olan İbrahim Paşa vâsfinda yazılmış olabileceği tahmininde bulunmuştur (1953: 132).

¹³ "Nefî'nin sadece bir kaside sunduğu İbrahim Paşa, Mısır valiliği yapmış olan III. vezirlerdendir. Hakkında kaynaklardan bilgi edinemediğimiz İbrahim Paşa'nın vezirlikle Mısır valiliğine atandığını Nefî'nin ilgili kasidesinden öğrenmekteyiz." (Gündüz, 1998: 90). Metin Akkuş tarafından hazırlanan doktora tezinde de yalnızca şu ifade yer alır (1991: 50-51): "61. kaside;

Nâmuñ İbrâhim Paşa olduğı için gâlibâ

Verdi taht-ı Yûsufa zâtuñla Mevlâ ferr ü tâb

beytinde ifade edildiği gibi, vezir İbrahim Paşa vâsfindadır."

Kasidenin Nef'î'ye ait olması durumunda, onun Mısır'da bulunduğunu ve Mısır'a teşrif eden bir paşaya kaside sunduğunu kabul etmek gerekir. Bir diğer önemli husus da, kaynaklarda yer almayan bu Mısır macerasının, hangi tarihler arasında gerçekleştiğidir. Bu da, İbrahim Paşa olarak adı geçen kimsenin, kim olduğunun ve Mısır'a gidiş tarihinin tespitini önemli bir hâle getirmektedir.

Diğer ifadelerden daha açık bir ifade kullanan Naimüddin Seyyid'in dikkat çektiği İbrahim Paşa'nın, konu edinilen şiirdeki kimse olması muhtemel görünmemektedir. Nef'î, 1031-32 (1621-23) tarihleri arasında bir Mısır seyahati yapsa idi, Edirne'deki sürgün yılları gibi bu durumu şiirlerine yansıtırdı. Verilen tarihler arasında şairliğini göstermiş, diğer şairlerle ağız dalaşına girmiş olan Nef'î'nin, bu dönemde bir vezire yazdığı şiire, rakiplerini, düşmanlarını ve övünmelerini eklememesi beklenemezdi. İbrahim Paşa övgüsünde daha çok, kendisini ispatlamaya çalışan bir gencin kaderden serzenişleri öne çıkmaktadır. Ayrıca 1621-23 yılları tam da Gürcü Mehmed Paşa'nın sadrazam olduğu döneme rastlamaktadır. Bu dönemde Nef'î, kendisi hakkında idam fermanı çıkarmaya çalışan Gürcü Mehmed Paşa'ya iki uzun hiciv manzumesi yazmıştır. Can derdine düşen, Paşa'nın kendisine ettiği zulümlerle uğraşan şairimiz, onun sadrazam olduğu dönemdeki Sultan'a da, isabetsiz bir atama yaptığı için ithamlarda bulunur. Sihâm-ı Kazâ (Akkuş, 1998: 156-157)'dan alınan aşağıdaki beyitler, Gürcü Mehmed Paşa'nın sadrazam olduğu dönemde iki defa tahta geçtiği hâlde, yokluğu ile varlığı bir olan Sultan Mustafa¹⁴'ya da gönderme yapmaktadır:

Ne güne kaldı meded Devlet-i Âl-i 'Osmân
Hey yazuk hey ne musîbet bu ne mâtem a köpek

Sen kadar düşmen-i devlet mi olur a hınzîr
Ne turur saltanatın sâhibi bilsem a köpek

Ayrıca Nef'î, devrini telâkki ettiği üç sultandan, Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı hicivde, yalnız ikisinden bahsetmektedir. Şiirde, Paşa'nın sadaret makamına geldiği tarihlerde tahta geçen Sultan Mustafa hesaba katılmamıştır. Beyitlerin, görülen geçmiş zamanla yazılması da şairin, I. Ahmed'den ve II. Osman'dan gördüğü ihsanı aradığını, yeni Sultan'dan herhangi bir iltifat görmediğini de haber vermektedir (s.153):

İki sultân-ı âlî-şân ki fahr eyler vücûdiyla
Gerek tâc-ı şehensâhî gerek taht-ı cihânânî

¹⁴ "Mustafa aynı zamanda aklen de malûldü. Ahmed'in çocuğu doğduğu vakit Mustafa'yı öldürtmek istediyye de Mustafa'nın aklen hastalığı sebebiyle menedildi (Uzunçarşılı, 1977: 584)."

Görürdüm her kasîde söyledikçe her birisinden
Hem istihsân u hem ihsân u hem lutf-ı firâvânî¹⁵

Bu delillerden hareket ederek diyebiliriz ki Nefî, Sultan I. Mustafa döneminde atanmış bir kimseyi överken, hiç kaside sunmadığı, sultandan saymadığı, hatta yeri geldikçe ithamlarda bulunduğu I. Mustafa hakkında:

Saňa teslim eyledi gerden-keşân-ı Mısrı çün
Kıldı emrinde işâbet Husrev-i mâlik-riqâb

beytindeki iltifatı söylemiş olamaz.

Kâmûsu'l-A'lâm'da "İbrahim Paşa" başlığı altında verilen 37 farklı zat bulunmaktadır. Nefî'nin, XVI. asrın ikinci yarısını idrak ettiği kabul edildiğinde, Mısır'a görevlendirilen İbrahim Paşa'nın, Sultan III. Murad'ın kızı ile evlendiğinden ötürü "Damat İbrahim Paşa" olarak bilinen zat olması daha muhtemel görünmektedir. Ayrıca ilerde değinilecek hususlar da bu görüşü destekler mahiyettedir.

Devrin tarih yazarları tarafından Bosnalı olarak tanıtilan Damat İbrahim Paşa¹⁶, 1579 yılında yeniçeri ağalığı ile saraydan çıkmıştır. 1581'de Rumeli Beylerbeyi olan Paşa, "991 [M.1583]'de Mısır valisi olup, Mısır'da bazı ıslahat icrasıyla beraber, asayişini temin" etmekle görevlendirilmiştir (Şemseddin Sami, 1302: 555). Kılıç Ali Paşa refakatinde İskenderiye'ye gönderildikten kısa süre sonra İstanbul'a çağırılarak, payitahtta Sultan III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendirilmiş, ardından ikinci vezirlik makamına getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1977: 351). Çeşitli nedenlerle iki defa sadrazamlığı elinden kaçırın İbrahim Paşa, nihayet 1597 yılında veziriazam olmuştur. Bu makamdan iki defa azlolunan Paşa, 1599'da üçüncü defa sadaret görevine getirilmiştir. Macaristan'la sürdürülen mücadelelerin neticelendirilmesi çalışmaları esnasında (10 Temmuz 1601) Belgrad'da vefat etmiş ve bir hanedan mensubu olarak Şehzade Camii'ne defnedilmiştir. *Peçevî Tarihi*'nde bu devlet adamının ruhsal

¹⁵ Nefî, aynı şiirin devamında, bahsettiği "iki sultân-ı âlişân"dan birinin II. Osman olduğunu açıklar. Pek çok ihسانını gördüğü Sultan Osman'ın öldürülüşü hakkında tek söyledikleri de bundan ibarettir:

Cihânı tutdı serâser şöhret ü şânı

Egerçi hutbeden tarh etdiler Sultân 'Osmânı

Diğer Sultan'ın hiç kaside sunmadığı I. Mustafa değil de, 8 kaside sunduğu I. Ahmed olduğu aşikârdır. Özetle Nefî, Sultan I. Mustafa'yı -bazı Osmanlı tarihçileri gibi- sultandan bile saymamaktadır.

¹⁶ Gelibolulu Âlî, *Peçevî Tarihi* müellifi İbrahim Efendi ve Hadîkatü'l-Vüzerâ sahibi Atâyî; İbrahim Paşa'nın Bosnalı olduğu konusunda hemfikirdirler. Ancak Hammer, onun Kanijeli olduğunu söyler (Uzunçarşılı, 1977: 351).

portesine dair tafsilatlı anlatılar mevcuttur¹⁷. Peçevî'nin, Paşa'nın ruhsal haletindeki tezatlar üzerine söyledikleri göz önüne getirildiğinde, Nef'î'nin, onun hakkında söylediklerinde Paşa'nın bu hususiyetini gözet-tiği görülebilir. Nitekim Peçevî'nin "...uygunsuz davranışları yok değildi. Her şeyden önce sebatsız ve hareketlerinde dengesiz idi" dediği Paşa hakkında Nef'î, daha sanatkârane bir tavır sergilemektedir:

Âb-ı luţf u âteş-i ahruñ kifâyet etmese
Devlet-i ‘Oşmâniyân bulmazdı böyle âb u tâb

Luţf u ahruñ birbirin müstelzim olursa n’ola
Eksük olsa ger biri çara ererdi inılâb

Hışmuñ ol âyetdedür kim âb-ı luţfuñ ermese
Âteş-i ahruñ ederdi şevr-i gerdüni kebâb

Luţfuñ ol âyetdedür kim nâr-ı ahruñ olmasa
Cüy-ı elţâfuñ ederdi delv ü hütü ar-ı âb

Peçevî, Nef'î'nin estetik biçimde değerlendirdiği bu ruh hâlini şu izahatla derinleştirir (1992: 215-216): “Görünüşte çok sevecen ve mer-hametli idi. Karşısında bir kişi ağlasa, onunla beraber ağlardı. Ama kan dökmekte de son derece aşırı davranırdı. Sonunda hem öldürür, hem de ‘çok acıdım’ derdi.” İki ifadenin de aynı karakteri işaret eden, biri sanat-çiya ve biri tarihçiye ait bakış açılarını yansıttığı görülmektedir.

İbrahim Paşa, 1583 yılında Mısır valiliğine atanmıştır. O, bu dö-nemde vezaret görevinde değildir. Nef'î, memduhunun veziriazamlığa layık olduğunu:

Lâyık-ı şadr-ı vezâret olduğıñ ‘âlem bilür
Çar eder ol luţfi bir gün ‘âleme bî-irtiyâb

beytiyle anlatırken, İbrahim Paşa'nın günü gelince o makamı elde edece-ğini söylemektedir. *Peçevî Tarihi* müellifi, İbrahim Paşa'nın rakibi Cağalzade Sinan Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi hakkında yaptığı yo-rumla, Nef'î'nin görüşüne katıldığını göstermektedir: “... Sinan Paşa'nın ise kesesi şişkin ve koruyucuları çoktu. Bu nedenle yine o, sadrazamlığa getirildi (1992: 177).” Paşa'nın sadarete getirilmesi gerektiği düşüncesi,

¹⁷ İbrahim Paşa'yı devlet adamı olarak beğendiği anlaşılan Peçevî Tarihi müellifi, Pa-şa'nın ikinci defa sadrazamlığa getirilişinden bahsederken, onun karakterine ait çeşitli bilgiler de verir: “Gerçek şudur ki, İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sanki âleme yeni-den can getirdi. İlişkisi olsun olmasın, herkesi mutlu kıldı. Gerçi İbrahim Paşa'nın da birçok uygunsuz davranışları yok değildi. Her şeyden önce sebatsız ve hareketlerinde dengesiz idi (Peçevî: 1992: 193).”

devrinde çeşitli eserlerde dile getirilecek bir genel kanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Nefî, 1583 yılında Mısır’da ne amaçla bulunuyordu, kasidesi yazdığında on yaşında mıydı?

İbrahim Paşa’nın Mısır’a vali olarak atandığı zaman (1583) Nefî’nin de orada bulunduğu, şiirde bahsi geçen ibarelerden hareketle açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum, Nefî hakkında bazı soruların, ciddi bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü kasidede ortaya konan veriler, Nefî’i hakkında söylenenler ile bazı noktalarda mutabakat göstermemektedir.

Herhangi bir kaynakta, Nefî’nin Mısır’da bulunduğu dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Divan’daki şiirlerinde de Mısır’da bulunduğu delalet edecek bir karine yoktur. Yalnızca Sultan Osman’ın kasrı için yazdığı kasidesinde (1993: 90):

Çeh-i Ken’ân-ı şebistân-ı devâtımdır ki Yûsuf’dan
Alır kîn-i zenân-ı Mısır’ı seyr-i hüsn-ı ebkârı

Kelîm-i Mısır hem kilik-i şeker-hâ-yı revânımdır
Ki cüllâb-ı ma’nidir cihâna Nîl-i güftârı

beyitleriyle Mısır’a ait çeşitli imajlar ile şiirini süsler. Ancak bu beyitler, Mısır’a gitmemiş bir kimse tarafından da yazılabilecek türdendir.

Nefî, kaynaklarda verilen doğum tarihi (1572) miheng alındığında, İbrahim Paşa kasidesini yazdığı zaman 10 yaşındadır. Geleneğin, tabîî bir okul gibi ümmî şairler yetiştirebilecek denli yoğun yaşandığı devirlerde, on yaşındaki bir çocuğun da aruzlu şiirler söyleyebileceği savunulabilir. Ancak, Nefî’nin dehasını bu yönüyle dile getiren herhangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Ayrıca, Nefî’nin doğum tarihi hesaplanırken ondan bahseden Mecmâ’u’l-Bahreyn’deki “genç” ibaresinin “şiirle uğraşan yirmili yaşlarda bir genç” olarak (Karahan, 1967: 4; Ocak, 1991:2) kabul gördüğünü eklemek gerekir. Sonuç olarak İbrahim Paşa övgüsü, 10 yaşında bir çocuğun, normal şartlar altında söyleyebileceği bir şiir değildir.

İbrahim Paşa övgüsüne tahsis edilen kasidenin 10 yaşında bir çocuk tarafından yazılamayacağı kabul edilirse, varılacak ilk sonuç: **Nefî’nin doğum tarihinin genel kabul gören 1572 tarihinden en az 10 sene daha erkene alınması gerektiğidir.**

“Genç” bir şairin, kendisine hâmî arayışı neticesinde, belki de ilk kasidesini yazdığı mekân olan Mısır, acaba bir yolculuk esnasında uğranan bir durak yeri midir, yoksa şair, o toprakların çocuğu mudur?” sorusu da şiirdeki verilerin akılda doğurduğu bir diğer problemdir. Nefî’den bahseden en eski kaynaklar, onun Erzurumlu olduğunu

söylerler¹⁸. Genç yaşında Erzurum'dan İstanbul'a gelmesi dışında, şairin Erzurumlu olduğuna dair elimizde başka delil bulunmamaktadır. Bir şairin zuhur ettiği yerin, onun doğum yerini gölgede bırakmasına çeşitli örnekler mevcuttur. Meselâ, Aydos (Bulgaristan) doğumlu meşhur mutasavvıf İsmail Hakkı, "Bursalı" olarak şöhret bulmuştur. **Acaba Nefî de, Erzurum'dan İstanbul'a geçtiği için Erzurumlu addedilmiş olabilir mi?** Kaynaklarda Erzurum'un, şairimize "Nefî" mahlasını veren Gelibolulu Âlî ile tanıştığı mekân olarak sunulduğu da görülmektedir. Sözgelimi, Abdülkadir Karahan bu hususta şunları söyler: "Bilindiği gibi Mustafâ Âlî, Rûm'a iki defa defterdar (Erzurum 993/1585 ve Sivas 997/1589) olmuştur. Nefî Efendi'nin bu iki tarihten birinde, Gelibolulu Âlî ile tanışmış olması en kuvvetli ihtimaldir."¹⁹ Ancak, şu bilgiyi de burada yâd etmekte fayda vardır ki, Gelibolulu Âlî'nin asıl vazife talebi Mısır Defterdarlığı'dır. Onun, yukarıdaki kasidede adı geçen İbrahim Paşa ile, Paşa'nın Mısır valisi olduğu dönemde irtibat kurmaya çalıştığını da, yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz. Âlî, İbrahim Paşa Mısır'a gitmeden önce ona ulaşmaya çalışmış; ancak bunda başarılı olamamıştır. Paşa'ya Mısır vazifesi esnasında iştirak etmek istediğini mektubunda dile getiren Âlî, Paşa adına çeşitli eserler yazmak ve bunları kendisine sunmak istemiş; ancak bir türlü onun dikkatini çekememiştir: "...tâli' yârî kılmayup bu bende der-i devlete geldüğüm haftada sulţanum sa'âdetle cânib-i Mısr'a 'azîmet buyurdukları zâhir olduğda niçe günler hâtır-perişân, dide giryân ve sine büryân ol devletden maħrûm olduğuma..." "... muşannefâtumuzdan ba'zî reâ'il-i kem-yâb sa'âdetlü pâdişâh-ı gerdün-cenâb hâzretlerinüñ riķâb-ı humâyün-ı müsteţâblarına 'arz olduğda murâd, Mısr ve Haleb ve münâsib olan merâtib ü manâşib-ı diyâr-ı 'Arab iken 'Arz-ı Rûm derfterdârlığı tevcih buyurıldı (Aksoyak, 2007: 160-161)." Âlî'nin, Paşa ile görüşmek ve arzını beyan etmek için, ya da üzerinde hak iddia ettiği toprakları görmek için Mısır'a gitmiş olması, makûl bir düşüncedir. Bu tarihlerde **Mısır'da bulunan Nefî ile Âlî'nin yollarının, Erzurum'dan önce Mısır'da kesişmiş olması da muhtemel bir durumdur.**

Nefî, kasidesinde, İbrahim Paşa ile kurduğu diyalogun devamını talep etmektedir:

Haķķa yüz minnet ki oldum ol felâketden halâş
Eyledüm sulţanuma ihlâş ile çün intişâb

¹⁸ *Beliğ Tezkiresi* (Ankara, 1999): "Erzenur'Rûmî 'Ömer Beg'dür.", *Rızâ Tezkiresi* (Ankara, 2002) : "Erzurûmî 'Ömer Efendi'dür."

¹⁹ Fatma Tulga Ocak da (1991: 4) şu ibareye yer verir: "Bunun yanı sıra Âlî'nin Anadolu'da defterdarlık ve mirlivâlık görevlerinde iken Nefî tanıdığını çağdaşlarının hicivlerinden de bildiğimiz şâiri daha sonra İstanbul'a çağırıldığı da düşünülebilir."

Şairimiz, İbrahim Paşa'ya intisabını önemli bir olay olarak görmektedir. Bu tanışmadan ve intisaptan sonra şair, ümitlerini ve beklentilerini boşa çıkarmayacak bir hâmî ile karşılaştığını düşünmektedir:

Kevkebüm menhûs u bahtum şûm idi bu âna dek
Hayra tahvil etdi luţfuñ çekmez oldum izţrâb

Ṭâli'ümle her zamân bir cins idi bâzârımız
Ben maḥabbet 'arz ederdüm ol baña zecr ü 'itâb

Talihi ile husumete dayalı bir ilişkisi olduğunu düşünen Nefî, o zamanların geride kaldığını söylemektedir. Şair, kasidesinin son beytinde, Paşa'ya düşmanlık edenlerin bedenlerinin toprak ve kalplerinin darmadağın olmasını niyaz etmektedir:

Ḥaşmınuñ Ḥaḫ ḥâne-i cismini vîrân eylesün
Eylesün ma' mûre-i ḳalbin ḥarâb-ender-ḥarâb

Şair ile memduhunun ilişkisinin, ne şekilde devam ettiği ya da hangi noktada kesildiği ise şimdilik meçhul kalmaktadır.

SONUÇ

Nefî, üslup sahibi bir şairdir ve sahip olduğu üslup ile edebiyat tarihimizde kendisine seçkin bir yer edinebilmiştir. Onun, yukarıda konu ettiğimiz şiiri de, söz konusu üslup dahilinde değerlendirilebilecek bir şiirdir. Karinelerin, şiirin sahibi olarak Nefî'ye işaret etmesi ise, onun -bilhassa doğum tarihi- hakkında kaynakların söylediklerini yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Nefî'nin, şiirlerinde adı geçen kimseleri övmek ya da onları kötülemek için sarf ettiği sözleri arasında; devrin bazı hadiselerinin cereyan edişindeki kronolojiyi de yakalamak mümkündür. Bu hadiseler, elbette bir tarihçi duyarlılığından ziyade, o hadiseyi eserinde övgü ya da yergi malzemesi olarak kullanan bir kimsenin bakış açısını yansıtmaktadır. Etrafında, devletin ileri gelenlerinden oluşan bir memduh ve mezmum zümresi bulunan, memduhunun hüsrânını başarı olarak lanse edebilen, mezmumunun her fiilini -kayıtsız şartsız- hüsrân ile özdeşleştiren bir şairin yaşadıkları, yazdıklarından ayrı düşünülmemelidir. Bu nedenle, hayatı hakkında oldukça fazla malzeme veren Nefî'nin yaşamı ve edebi kişiliği, tarih ve edebiyat ilimlerinin işbirliğine muhtaçtır, diyebiliriz. Bu açıdan incelendiğinde, Nefî Divanı'nın, sahibi hakkında daha pek çok bilgiyi ve soruyu ortaya çıkaracağını düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim: (1999), **Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AKKUŞ, Metin: (1993), **Nef'i Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ : (1991), **Nefi Sanatı ve Türkçe Divanı**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- _____ : (1998), **Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ : (1996), *Nef'i Divanı'nda Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresi-nin Tesbiti Üzerine*, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.1, s. 63-89.
- Gelibolulu Mustafa Âli: (2007), **Menşeu'l-İnşâ**, Haz.: İsmail Hakkı Aksoyak, Bizim Büro Basım Dağıtım, Ankara.
- AYDIN, Dündar: (1989), *Belge ve Kaynaklara Göre Nef'i'nin Dedesi Mirza Ali'nin Hayatı ve Soy*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, S. V, s. 165-184, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet: (1991), *Kaside Şairi Nef'i, Ölümünün Üç Yüz Ellinci Yılında Nef'i*, s. 79-89.
- ÇİFTÇİ, Cemil: (1997), **Maktûl Şairler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit: (1998), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Ebuzziya Tevfik: (1311), **Nef'i**, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Yunis: (1998), **Nef'i'nin Kasidelerinde Tarihi Perspektif**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- İPEKTEN, Halûk vd.: (1988), **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____, Halûk: (1996), **Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Abdülkadir: (1954), *Vesikaların Işığı Altında Nef'i'nin Hayatından Çizgiler*, Türk Dili, C. 3, S. 29, s. 262-266, Ankara.
- _____ : (1997), *Nef'i*, MEB İslâm Ansiklopedisi, C. IX, s. 176-178, Eskişehir.
- _____ : (1967), **Nef'i**, Varlık Yayınları, İstanbul.
- _____ : (1986), **Nef'i**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KÖKSAL, M. Fatih: (2005), *Bir Kaside İki Şair: Nef'i-Cevri, Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları*, s. 69-80, Akçağ Yayınları, Ankara.
- NECATİGİL, Behçet: (1975), **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul.
- OCAK, Fatma Tulga: (1991), *Nef'i ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri, Ölümünün Üç Yüz Ellinci Yılında Nef'i*, 1-44, Ankara.

- Peçevî İbrahim Efendi: (1992), **Peçevi Tarihi II**, Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Seyyid Rıza Zehrimarzade: (2002), **Rıza Tezkiresi**, Neşreden: M. Sadık Erdağı, Ankara.
- SEYYİD, Naimüddin: (1953), *Nef'î'nin Bilinmeyen Kasideleriyle Diğer Manzumeleri*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XI, s. 125-147, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: (1977), **Osmanlı Tarihi III**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.